

Hasan Âli Ediz (1904, Priboy, Sırbistan - 3 Temmuz 1972, İstanbul)

70'e yakın çeviriye imza atmış yetkin ve öncü çevirmenlerimizdendir. Sırbistan'ın Priboy kasabasında doğdu. 1913 yılında İstanbul'a göç etti. 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi. 1923'ün 1 Mayıs'ında "komünist bildirileri dağıttığı" için tutuklandı. Nisan 1924'te Askerî Tıp Akademisinden atıldı. 1925'te Sovyetler Birliği'ne gitti. Orada kaldığı beş yıl içinde bir yandan siyasal faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da tıp eğitimine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 1930-1935 yılları arasında hapis yattı. Sonraki yıllarda kendini tümüyle yazarlığa ve çevirmenliğe verdi. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Klasikleri dizisinin gerçekleşmesine önemli katkısı oldu. Fransızca, Rusça ve Sırpça bilen Ediz, pek çok klasik ve çağdaş yapıtı Türkçeye kazandırdı. *Suç ve Ceza* (Dostoyevski), *Anna Karenina* (Tolstoy), *Seçme Hikâyeler* (Çehov, 2 cilt), *Duman* (Turgenyev), *Mayıs Gecesi* (Gogol), *Ekmeğimi Kazanırken* (Gorki), *Benim Üniversitelerim* (Gorki), *Şvayk Karakolda* (Yaroslav Hašek); Yordam Edebiyat'ın yayımladığı Hasan Âli Ediz çevirilerinden bazılarıdır.

Önceki Türkçe Basım:
1975, Cem Yayınevi, İstanbul

KAREL APEK

KAYBOLAN BACA K

ÖYKÜ

TÜRKÇESİ
HASAN ÂLİ EDİZ

*yordam
edebiyat*

Yordam Edebiyat: 131 • **Kaybolan Bacak** • Karel Çapek
ISBN 978-605-172-640-3 • *Türkçesi: Hasan Âli Ediz*
Düzeltilme: Safa Enis Sağlık • Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Birinci Basım: Ekim 2023
© Yordam Kitap, 2021

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Özkaracan Matbaacılık Ciltçilik San. ve Tic LTD ŞTİ** (Sertifika No: 45469)
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad No : 62c
Güneşli Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 630 82 38

KAYBOLAN BACAĞ

ÖYKÜ

İÇİNDEKİLER

KAREL ÇAPEK VE ESERLERİ / <i>Hasan Âli Ediz</i>	9
KAYBOLAN BACAK	19
ORKESTRA ŞEFİNİN BAŞINA GELENLER	26
GENEL PROVA	32
BİR OYUNUN İLK GECESİ (PRÖMİYER)	37
BİR PİYESİN DEĞERİ	45
GİZLİ EVRAKIN ÇALINMASI	49
BİR SUİKAST	59
PAPAĞAN DAVASI	66
ŞAİR BİR GECE HIRSIZI	73
PROFESÖR ROUSS'UN DENEYİ	79
FALCI KADIN	88
REKOR	95
KADIN AVCISI	103
GAİPTEN HABER VEREN	112
ŞAİR	121
AKTÖR BENDA'NIN KAYBOLUŞU	129

KAREL ÇAPEK VE ESERLERİ

Hasan Âli Ediz

Karel Çapek, ünü kendi ülkesinin sınırları dışına yayılmış, çağdaş Çek yazarlardan biridir. 1890 yılı 9 Ocak'ında Mala Svatokovitsa adlı bir Bohemya kasabasında doğdu. 1918 yılında *Krakonoş Bahçesi* adı altında yayımlanan ve Çapek kardeşlerin 1908-1911 yılları arasında çıkan hikâyelerinin bir seçmesini toplayan kitabın başındaki biyografisine göre, çocukluğu, kardeşi ile birlikte Bohemya'nın cennet dekoru içinde geçti. Orada, parlak bir güneş altında, bir mücevher kutusu gibi parlayan renkli kayalıklar, ılık bahar rüzgârlarıyla sallanan çam ormanları, zümrüt çimenler üzerinde kokuları etrafa yayılan binbir kır çiçeği vardır. Orada, baharda, ormanlardan, kayalıklardan gümüş renkli bir rutubet fışkırır, kaynaklar şarkı söyler, seller birbirini kovalar. Orada, dağlarda, karanlık zindanlarıyla şatolar; içinde, mitolojiye göre, manastırların kaybolduğu huniye benzer büyük çukurluklar, çocukların keşfedecekleri mağaralar, meraklarını gıcıklayan boş maden kuyuları vardır. İşte burada bir dünya cenneti, bu yerlerin esrarlı güzellikleriyle gözleri kamaşmış iki çocuğun gözleri önünde açıldı.

Ama çocukların gözleri önüne serilen sadece bu başıboş tabiat parçası değildi: Vadinin sonunda, gökleri tırmalayan bacalar; günün başladığını ve bittiğini bildiren fabrika düdüklere; maden, yağ ve makine kokan mavi gömlekle işçi kabileleri vardı. İki çocuk, biraz merak, biraz da korku ile makinelere, şarkı söyleyen örekelere bakıyorlar, "binlerce madensel sinek gibi" vızıldayan tezgâhların, dinamoların gürültüsünü, birçok insan parmağı koparmış olan

çarkların uğultusunu dinliyorlardı... Babaları doktor olduğu için hastalık, ölüm, iş kazası gibi olaylar kendilerine yabancı değildi. Babalarıyla birlikte hasta ziyaretlerine gittikleri için, güzel dağ yollarının birer acı kaynağı olan fakir kulübelerde son bulduğunu görüyorlardı. Böylece iki kardeş, hayatın acı ve tatlı iki yanını pek yakından tanıdılar.

Kardeşlerin büyüğü Jozef Çapek, bir dokuma fabrikasında bir süre çalıştıktan sonra ressam olmak için fabrikadan ayrıldı. Karel Çapek ise Königgaertz'de lise öğrenimi yaptı. Şiirler yazdı. Daha sonra Prag Üniversitesinde okudu. Paris ve Berlin üniversitelerinde felsefe doktorası yaparak felsefe doktoru unvanını aldı. 1917 yılında, pragmatizm felsefesinin esaslarını anlatan *Pratik Hayatın Felsefesi* adlı eserle yayın alanına atıldı. Bu tarihten başlayarak kendini tamamıyla edebiyata verdi.

İki kardeş birkaç yıl süresince birlikte çalıştılar. Eserlerine “Çapek Kardeşler” imzasını attılar. Küçük hikâyeleri, fıkra ve denemeleri; üsluplarının duruluğu ile, düşüncelerinin ataklığı ve egzotik kıvraklığı ile dikkati çekiyordu. Ama tanınmamış kişiler oldukları için bir takma ad karşısında kalındığı kanısını uyandırdılar. Oysa Çapek Kardeşler adları sanlarıyla gerçekten vardı.

Çok geçmeden Jozef, birkaç dostu ile birlikte Çek resminin en ileri grubunu meydana getirdi. Karel ise, sonradan *Lidove Novini*'ye geçmek için *Narodni Listi*'nin yazı kadrosuna girdi. Vinohradi Belediye Tiyatrosunun müdürlüğünde Yaroslav Kvapil ile işbirliği etti. Kardeşinin yardımı ile de, esprili ve çok eğlendirici birkaç eser sahneye koydu.

Eserleri

İki kardeş edebiyatın yalnız bir düşünce ve biçim işi olmayıp bir bilinç ve bir inanç meselesi olduğunu anlamakta gecikmediler. İşte bu andan başlayarak birlikte yazı yazmanın imkânsızlığını gördüler. Böylece her birinin, bu duyuş ve anlayışa, kendine göre bir cevap vermesi gerekiyordu. Bundan böyle iki kardeş ayrı ayrı yazı yazmaya başladı. Büyüğü Jozef, kendisini daha çok resme ve

sanat eleştirisine verdi. Küçüğü Karel ise, hikâyelerini *Çilehaneler* adlı eserinde toplayıp yayımladı.

Artık metafizik bir tasa kendisini sarmaya başlamıştı. Eserleri ve hayatı bu tasanın sırlarını çözmekle, onun derin anlamını kavramakla uğraşıyordu. Onun düşüncesine göre entrikalar değil ancak mucizeler insan hayatının bu bilmecelerle dolu esrarını aydınlatabileceklerdi. Bundan böyle hikâyelerinin her birinde, metafiziğin esrarı karşısında korkuya kapılmış bir adamın, her an bu esrarın bir mucize ile aydınlanmasını arayan ve bekleyen bir hali vardı. Ama bilinmeyenin bu aranışı, yazarın Allahın izinden yürüdüğünü zannedişi, kendisini tatmin edecek nitelikte değildi. Hiçbir işaret, yazarı insanlığın günlük sefil şartlarından kurtardığına delalet edecek bir anlam taşııyordu. Bu şartlar altında bilincaltını daha derin çözümlenmeye bağlayacak herhangi bir sığınağa ulaşmak imkânı da yoktu. Bu halin kendisini doğruca entelektüel bir nihilizme ve evrensel bir inkâra götürdüğünü hissediyordu. Bu insandan iğrenme duygusunu yenmek, hayata dönüş imkânlarını aramak gerekti. Bütün bunların karşısında Karel Çapek'e yeni imkânlar veren tiyatro oldu.

Haydut

Karel Çapek'in ilk piyesinin adı *Haydut*'tur. Bu eser ilk defa 1920 yılı Mart ayında oynandı. Bununla birlikte piyes, yazarın Paris'te bulunduğu 1911'de düşünülmüş ve kaleme alınmıştı.

Haydut, coşkun, ateşli, atılgan, baştan çıkarıcı, zalim ve sorumsuz, aşkın meyvelerini büyük bir cüretle koparmak ve doğrudan doğruya amacına ulaşmak için koşarken kimsenin gözünün yaşına bakmayan gençliğin ta kendisidir. Bu piyes, Çapek'in en canlı, en şairce eseridir.

R. U. R.

Yazarın, kendisini dünya ölçüsünde meşhur eden en dikkate değer eserlerinden biridir. Çapek'in bir prologla üç perdeden kuru bu ütopacı dramı, 26 Ocak 1921'de Prag Millî Tiyatrosunda

temsil olunduktan kısa bir süre sonra bütün medeni dillere çevrildi. Çok geçmeden Viyana'da, Berlin'de, Varşova'da, Londra'da, New York'ta, Belgrad'da, Budapeşte'de, nihayet 1924 yılı Nisan'ında da Th. Komisarjevsky'nin çok dikkate değer bir mizansenisiyle Paris'te Comedie des Champs-Elysees'de oynandı.

R. U. R., *Rossum's Universal Robots* kelimelerinin baş harfleridir. Türkçe karşılığı *Rossum'un Evrensel Robotları*'dır. Genç yazar, adının kuruluşuna rağmen bu eseriyle yalnız çok usta ve mükemmel bir sahne eseri yaratmakla kalmamış, insanlığın, bilim ve makine sayesinde kendi mutluluğunu sağlayacağı yolundaki saplantısının derin bir felsefi eleştirisini de yapmıştır.

Eserin konusu, insanları çalışma yükünden kurtaracak çareyi bulma girişimidir. Bu çare de, insanın yerine bu ağır işi yapabilecek, duygudan ve kalpten yoksun ama bir insanın bütün öteki niteliklerini taşıyan bir robot yaratmaktır. Böylece çalışmanın acı veren yükünden kendisini kurtaran insan, maddenin de esiri olmaktan kurtularak ruh ve zekâsını kendisine ayırmış ve gerçek yaratıcı olmuş olacaktır. Uzun ve yorucu bir çalışmadan sonra Karel Çapek'in "roboto" adını taktığı yapma insanlar yapılmaya başlanıyor. Bunlar, tıpatıp insanoğluna benzeyen, kendi kendine hareket eden bu makine insanlar, zeki olmakla birlikte duygudan yoksun, ama çok çalışkandırlar. Yorgunluk nedir bilmezler. Bunlara egemenlik eden insanlar, bundan yararlanarak bütün yorucu işleri robotlara yüklemişler, kendileri zevk ve sefaya dalmışlar, kadınlar dünyaya çocuk getirmez olmuşlardır. Oysa bunun tam tersine olarak, bütün devletler kendi hesaplarına durmadan roboto yaptırdıkları için, bu yapma insanların sayısı durmadan artmış, hatta yeryüzündeki gerçek insan sayısını bile geçmiştir.

Bunun tabii bir sonucu olarak robotlar dünyasında insanlara karşı bir homurtu başlamış, içlerinden en duygulu birinin başkanlığında bir ayaklanma baş göstermiştir. Robotlar kısa zamanda, kendileriyle çalışmalara devam eden ihtiyar bir kimyacı mühendis dışındaki bütün insanları öldürürler. Fakat bu kanlı ayaklanma sırasında roboto yapmaya yarayan kimya formülü de

kaybolduğu için, robotolar kendi yaşama sırlarını da sonsuz olarak ortadan kaldırmış bulunurlar. Demek artık onların da yeryüzünde döllerini tükenecektir. Bu, robotoları derin bir umutsuzluğa götürür. Derken bir umut ışığı parıldar: İhtiyar kimyacı, robotolarla döllerinin süreceği müjdesini verir. Çünkü artık robotolar dünyasında da duygu uyanmış, ihtiyar kimyacı bir ilkbahar gecesi iki robotonun birbirleriyle yaptıkları sevdalı konuşmaya tanık olmuştur. İlk defa kin ve düşmanlık biçiminde beliren bu duygu, yavaş yavaş, aşk ve şefkat halini almaya başlamıştır. Demek ki hayat yeryüzünden kaybolmayacaktır. Çapek bu eseriyle şu tezi savunmuştur: Akıl ve zekâ, hiçbir zaman duygunun yerini tutamaz. Duygusuz bir insanlık yaşayamaz!

Karel Çapek'in, bu eserini, bazı büyük yazar ve düşünürlerden ilham alarak yazdığını iddia edenler olmuştur. Oysa bunun taslağını, daha 1911 yılında yazılan *Krakonoş Bahçesi* adı altında toplanmış hikâyelerinden birinde görmek mümkündür. Bu hikâye de bir Prag efsanesinden alınmıştır. Bu efsaneye göre bir manken kendi sahibini öldürmüştür. Çapek'in bütün değeri, tamamıyla fantastik olan bu konuya bir dram karakteri verme cesaretini göstermesindedir.

Eserin dramatik önemini zayıflatan bu lirik finali eleştirenler de olmuştur. Böyle düşünenler belki de haklıdır. Ama yazar, ruhunu boğan bu zalim kötümserlikten kurtulmak için bundan başka türlü de yapamazdı.

Böceklerin Hayatı

Nitekim bu kötümserlik, iki kardeşin birlikte yazdığı *Böceklerin Hayatı*'nda da görülmektedir. Üç perdelik bir komedi olan bu eserde, insan bayağılığının ve küçüklüğünün acı bir eleştirisi, böcekleri söyleten başıboş bir şair tarafından yapılır. *Böceklerin Hayatı*, filozofik-satirik bir komedidir. Bu eser de *R. U. R.* gibi yalnız Çekoslovakya'da değil New York'ta da büyük bir başarı kazanmıştır.

Makropulo Olayı

1923 Şubat'ında Vinahrady Belediye Tiyatrosu, Çapek'in fanteziden bilgi alanına geçmiş olan uzun ömürlülük konusunda bir eserini sahneye koymuştur. Bu eserin konusu kısaca şöyledir: Tuhaf bir güzelliğe malik bulunan Makropulos, bir Helen simyacılarının kızıdır. Genç kalmanın ebedî sırrı babasından miras kalmıştır. Üç yüz yıl kadar kendisini boyuna gençleştirdikten sonra, son bir defa daha kendini gençleştirmek için bir âşığında unutmuş olduğu gençlik reçetesini, gençlik müddeti sona erdiğinden, yeniden eline geçirmek için savaşı ve muvaffak olur. Fakat artık yaşamaktan bıktığı için bu sırrı genç bir kıza hediye eder. Bu kız da bu değerli hediye hakaretle yakar.

İnsanların düşüncesini daima meşgul eden bu tasa dolu konu, şair ve filozof olan yazarın eserinde nefis bir sadelik ve kederli bir gülüş ile anlatılmaktadır.

Kadir-i Mutlak Fabrikası

Bu piyese paralel olarak, Çapek, mizahi ve ilmî bir fantezi olan *Kadir-i Mutlak Fabrikası* romanını yazdı: Mühendisin biri hiç tortu bırakmadan maddeyi tamamıyla tüketen bir karbüratör bulur. Sanayiye uygulayınca, kömürden büyük bir tasarruf sağlayan bu karbüratör, maddeyi tüketirken, madde ile yapışık olan “mutlak”ın serbest kalmasına sebep olur. Bu hal çok acayip birtakım sonuçlar doğurur. Havayı teneffüs edenler, vücutları “kadir-i mutlak” ile dolduğundan, imana gelirler. Böylece karbüratör Tanrıyı dünyaya sokmuş olur. Mucizeler meydana gelir. Karbüratörü satan kurumların idare meclisi azaları aşırı sofuluktan deli divane olurlar. Karbüratörün satışı arttıkça sofuluk da artar. Katoliklerle Ortodokslar kavgaya başlar. Ticari ve sınai hayat dengesi bozulur. Karbüratörden çıkan sonsuz enerji dünyayı kaplar. Her din bu yeni Allahı eline geçirmek ister. Bir kargaşalık, dünya milletlerini birbirine katar. Sonunda büyük ıstıraplardan sonra, karbüratörün imhası sağlanır.

Krakatoit

apek'in *Kadir-i Mutlak Fabrikası* romanını, 1924 yılında yayımlanan ve tuhaf bir adı olan bir yenisi, *Krakatoit* izledi. Bu kelime de, "roboto" kelimesi gibi apek'in bir buluşudur. Romanın kahramanı olan mühendisin bulunduğu patlayıcı maddeye yazar bu adı vermiştir.

Bu eserde de apek'in çok sevdiği konuların unsurlarını bulmaktayız: dünyanın hukuki ve sosyal düzenini, ahlak anlayışını altüst edecek bilimsel bir buluş.

Bu sefer mühendis Prokop, her maddede saklı bulunan patlama özelliğini meydana çıkaracak kimyasal bir usul bulmuştur. Uzak mesafelerden bile patlatılması kabil olan bu maddenin birkaç kilogramı bütün dünyayı mahvetmeye yeter. Bu ütöpik esaslardan hareket eden apek, yalnız hareket ve heyecan dolu bir roman yaratmakla kalmamış, tabiatın kendisine zorla kabul ettirmek istediği şartlara karşı isyan eden Promethe-insanın sorunlarını ortaya koymuştur.

Buluşun büyüklüğü ve bir bilim adamının sürükleyici tutkusıyla gözlerinin kamaşmasına rağmen romanın kahramanı mühendis Prokop, bu buluşun yeryüzünde bütün hayatı yok edeceğini anlayarak, bu buluşundan ötürü kendisine açılan bütün şeref ve ikbal kapılarının karşısında, insanüstü bir irade ile direnir. Bir Moğol hanının kızı olan çok güzel ve soylu prensesin amansız aşkından kurtulacak kadar dayanmayı başaran mühendise, uluslararası devrimci bir kuruluşun esrarlı şefi, bütün dünyayı kendisine muazzam bir deneme laboratuvarı olarak arz eder: dünyayı mahvederek kendi isteğine göre yeni baştan kurmak. Prokop, bu sefer de, eskiden çok az tanıdığı bir kadının gülüşünün kalbinde kalan hatırasıyla bu şeytanca ve bütün insanlığı mahvedecek baş döndürücü tekliften kendisini kurtarmayı bilir. Bir küçük kelime ile kalbinin ve ruhunun en gizli tellerini titreten bu kadını aramaya koyulur.

Birtakım hayaller görmeye başlar: Buluşunu kendisinden çalan bir adam dünyayı mahvetmek ister ama muvaffak olamaz! Felaketten kurtulan Prokop, yolda rastladığı bir ihtiyar tarafından

misafir edilir. Bu iyilik ve sevgi dolu ihtiyar kendisine, dünün buluşundan daha değerli birtakım sırlar açıklar: “Küçük adam, sen, dünyayı ne mahvedebilirsin ne de kurabilirsin!.. Büyük işler yapayım derken miskin ve küçük şeyler yapıyorsun! Her insan gibi gözlerini dünyanın bu çeşit işlerinden daha yukarılara kaldırdığın gün insanlara iyi şeyler yapmış olacaksın.”

Kendini ninni gibi bu tatlı sözlerle uyutan ihtiyar, Tanrının ta kendisidir: aşk ve iyilik Tanrısı.

Çapek bu eserinde de, öteki eserlerinde olduğu gibi saf ve müşfik bir aşkı dile getirmiş; sanat yeteneğinin coşkun söz söyleme kolaylığını, göz kamaştırıcı hayal gücünün fantezilerini, bazen de insanı şaşırtan kendisine özgü teknik gücü göstermiştir.

Semenderlerle Savaş

1935 yılı sonbaharında yazılan bu eser, yazıldığı devrin toplumunun, yani kapitalist toplumun keskin ve parlak bir yergisidir. Çapek’in yergi gücü bu romanında en yüksek mertebesine ulaşmaktadır. Çapek amacına varmak için bu eserinde de fevkalade çekici bir yol olan fantastik roman janrına başvurmayı tercih etmiştir. Burada romanın kahramanı olan “Semenderler”, hiç kimseyi sembolize etmiyorlar. Bunlar, gerçek matematik niceliklerin anlamını ortaya çıkarmak için denklemin içine sokulmuş hayali bir matematik nicelik ödevini görmektedirler. Romanın ilk kısımları, Çapek’in mizahı için desenleri işlemeye yarayan bir kanaviçe vazifesini görmektedir. Ancak sonlarına doğru roman politik bir yergi halini almaktadır. Bu bölümde Semenderler karakterlerini değiştirerek Alman faşizminin çehresini takınmaktadırlar. Yine romanın bu bölümünde, Semenderler ordusu başbuğunun Birinci Dünya Savaşı’nda onbaşılık ettiğini öğreniyoruz ki burada bütün özellikleriyle karşımıza Hitler çıkmaktadır.

Ana

Çapek, *Ana* dramında, lirizmin en insancıl ve düşüncenin en aydınlık bir sentezini vermiştir. Çapek burada, yepyeni bir